

Auteurs:

Jan Dirk de Jong en Merel Smit

Streamers:

Willem is veel op straat, gaat niet naar school en wordt regelmatig door politie thuisgebracht

Deze jongeren afschrijven als 'onbehandelbaar' is onethisch, onjuist en onterecht

Gewoon een volwaardig mens**Onbegrepen. Onaangepast. On(be)handelbaar?**

Stel, je hebt als beroepskracht of instelling een jongere als cliënt met een verstandelijke beperking, die gedragsstoornissen vertoont en worstelt met zijn verleden en zijn gezinssysteem. Wat vraagt de behandeling van deze 'on(be)handelbaren' van je?

'Onbehandelbaar'. Dat is het stempel dat veel multiproblemjongeren opgeplakt krijgen die een verstandelijke beperking hebben en gedragsstoornissen vertonen, die worstelen met een problematisch verleden en met een ingewikkeld of zelfs onveilig gezinssysteem. Deze jongeren ervaren voortdurend zogenoemde 'nadeelsituaties' in hun sociale omgeving, situaties die hun ingewikkelde problematiek en traumatische ervaringen alleen maar versterken. Dat een aantal van dergelijke zwaar beschadigde en beperkte jongeren ernstig en gewelddadig crimineel gedrag gaat vertonen en stelselmatig recidiveert, draagt bij aan het beeld van 'een groep delinquente jeugd die niet meer te helpen is'. Geen hulpverlenersorganisatie of jeugdinstelling wil hen nog begeleiden, want duurzame gedragsverandering wordt als bijna onmogelijk gezien. Zo ontstaat het beeld dat deze doelgroep eigenlijk is afgeschreven en hoofdzakelijk nog repressief kan worden aangepakt. Ook sommige van deze jongeren zelf hebben het gevoel dat iedereen hen ziet als verschoppeling en als mislukt.

Willem

'Willem' heeft een licht verstandelijke beperking. Daarnaast is de diagnose oppositionele gedragsstoornis (ODD) vastgesteld. Hij heeft moeite met het verwerken van informatie, het ordenen van de vele prikkels en het aangaan van relaties.

Als Willem drie jaar is, verlaat zijn vader na vele heftige ruzies het gezin. Willems moeder is sinds zijn geboorte niet in staat goed voor hem te zorgen. Bij zijn oma voelt hij zich wel gezien, gesteund en begrepen. Zij overlijdt echter als Willem acht jaar is. Dan kiest zijn moeder ervoor om Willem uit huis te laten plaatsen. Willem is vooral veel op straat, gaat niet naar school en wordt regelmatig door de politie thuisgebracht. Hij maakt veel ruzie met mensen in zijn buurt en heeft vaak conflicten op school.

Dan volgt een zwerftocht langs tehuizen en instellingen. Willem voelt zich een buitenstaander en accepteert het niet als anderen iets over hem te zeggen hebben; Willem wordt dan boos en reageert agressief. Hij besluit zijn begeleiders en behandelaars nooit hun zin te geven, begint te vechten met zijn begeleiders en hen met geweld te bedreigen. Ook gedraagt hij zich imponerend, dominant en dreigend ten opzichte van de andere kinderen in zijn leefgroep. Zo meent hij zijn mannetje te moeten staan, want dat is hem op straat

geleerd. Een opeenstapeling van bedreigingen maakt dat Willem bekend komt te staan als 'onhandelbaar'. Zelf voelt hij zich vooral niet begrepen. Hij vernielt vaak dingen en probeert regelmatig weg te lopen uit instellingen. Elke dag lijkt te bestaan uit dezelfde aaneenschakeling van conflictsituaties.

Het aantal nieuwe plaatsingen volgt elkaar in snel tempo op: eerst open, dan besloten, vervolgens gesloten, daarna weer besloten. In deze periode heeft Willem ook veelvuldig politiecontact vanwege ernstige bedreigingen en geweldsdelicten. Bij een confrontatie binnen een van de instellingen steekt Willem zelfs een begeleider in brand. Daarna wordt hij ook daar weggestuurd en in een gesloten instelling geplaatst.

Als Willem veertien is, wordt een rechtelijke machtiging (RM) uitgesproken tot zijn achttiende levensjaar. Willem heeft dan dagelijks heftige woedeaanvallen, waarin hij alles in zijn omgeving kapotmaakt. Hij krijgt individueel onderwijs, maar ook in die situatie blijkt Willem niet te handhaven. Zijn gevoelens van woede en onmacht worden almaar groter. Een begeleider doet aangifte van poging tot doodslag, omdat Willem op hem in bleef slaan toen de begeleider al op de grond lag. Die aangifte kan Willem overigens niets schelen. Hij loopt immers al rond met een RM en heeft beveiliging.

Onbegrepen

Willem lijkt geen rem te hebben, niet vooruit te kijken en geen emoties te tonen, met uitzondering van de woede die hij voelt. Na de poging tot doodslag op een begeleider, durft niemand het nog aan om Willem te behandelen. Die situatie geeft Willem een gevoel van trots en macht: dat hij als vijftienjarige jongen in staat is dat te kunnen doen!

Willem verblijft twee jaar in een instelling, waar hij gesloten begint, maar met een dagbesteding die hem bevalt: sport. Hij kan er zijn interesse in sport ontwikkelen en hij raakt zijn energie daar goed in kwijt. Hij ontwikkelt zelfs een band met één van de begeleiders omdat hij zich door hem voor het eerst écht gezien en begrepen voelt. Deze begeleider toont zich ook niet bang. Als Willem toch weer boos wordt, doet deze man zijn pieper juist weg om aan te geven dat hij het zélf met hem gaat oplossen.

Na zijn overplaatsing naar een open setting gaat het echter toch weer snel mis, omdat zijn vaste begeleider afwezig is. Willem kan slecht met rustmomenten omgaan, omdat hij het gedwongen-binnen-zitten maar niks vindt. Als er eisen aan Willem worden gesteld, voelt hij steeds woede opkomen en reageert hij behoorlijk agressief. Na een agressie-incident met zijn begeleider, waarbij Willem alles vernielt wat hem voorhanden komt, wordt hij naar de isoleerafdeling gebracht. Daar verwondt hij zichzelf door onophoudelijk tegen de deur en muren te slaan. Vervolgens wordt hij op een andere unit geplaatst, waar ook de begeleiders werken met wie het oorspronkelijk beter klikte en hij ook iets van zelfbeschikking ervaart. Hij vertrekt uiteindelijk naar een instelling waar hij begeleid kan wonen, maar kan daar niet omgaan met de manager en de begeleiders. Daarnaast wordt hij sterk negatief beïnvloed door de andere jongeren in de instelling.

Onaangepast

Willem is nu achttien jaar en heeft een uitkering. Hij wil zijn eigen regels maken, heeft lak aan alles en iedereen, komt weer in conflict met de politie en overtreedt alle normen. Ook in zijn eigen wijk komt Willem regelmatig in de problemen en veel buurtjongens achtervolgen hem als gevolg van die situaties. Zijn bewindvoerder is bang voor hem, waardoor hij geen grenzen durft te stellen.

Na een heftig incident vindt Willem dat hij onterecht de schuld van alles kreeg. Hij wordt naar eigen zeggen helemaal 'parra' (opgefokt en achterdochtig) en roept dat hij iedereen op straat wil neersteken. Dan komt hij via een oude buurman in contact met Multi Zorg Plus, dat zich richt op moeilijk bereikbare, multiculturele jongeren en (jong-) volwassenen met een licht verstandelijke beperking, gedragsproblemen, psychiatrische stoornissen en/of delinquent gedrag. Zij passen niet binnen de reguliere gezondheidszorg en gehandicaptenzorg en worden daar vaak afgewezen. De (jong-) volwassenen staan ver van de maatschappij, hebben geen opleiding gevolgd en er is weinig tot geen perspectief op een betaalde baan.

Bij Multi Plus Zorg ontstaat voor de tweede keer in Willems leven een prettige band met zijn hulpverleners. Hij mag zichzelf zijn, wordt op een rustige manier benaderd en niet stijfjes of dwingend. Daarnaast heeft Willem het gevoel dat er écht naar hem wordt geluisterd en dat hij inspraak heeft in het plan van aanpak. Met de meeste begeleiders ervaart hij een goede 'klik' en hij raakt echt gemotiveerd. Over boos worden en agressie tonen, worden duidelijke afspraken gemaakt: als hij de neiging voelt om te slaan of schoppen, mag dat alleen in de sportschool, op de mat van de dojo (trainingsruimte).

Willem zegt hierover: 'Als ik ging schelden, moest ik weglopen. Ik wist mij telkens in te houden, of de begeleiders konden mij rustig krijgen. Wat goed hielp, was dat wanneer ik eigenwijs was en toch mijn eigen gang wilde gaan, zij mij vertelden wat de gevolgen waren en mij de ruimte gaven om toch te gaan. Als ik dan mijn hoofd stootte – wat heel vaak gebeurde – zeiden ze: "Zie je nou wel?" En dan gingen ze gewoon weer verder met mij. Ik werd daar niet op afgerekend.'

Onhandelbaar?

Multi Plus Zorg werkt met jongeren die in hun kinderjaren het stempel 'onhandelbaar' kregen en die zich als gevolg daarvan afgeschreven gingen voelen. Voor deze 'onhandelbare' jongeren is de wereld vaak onbegrijpelijk, ingewikkeld en oneerlijk – zeker als zij een licht verstandelijke beperking hebben. Niemand vond hen belangrijk genoeg om oprecht medeleven en betrokkenheid te tonen. Volwassenen met zeggenschap over de jongere overschatten zijn cognitieve en emotionele vaardigheden en dragen daarmee bij aan zijn faalervaringen. Het bevestigt constant zijn gevoel in het nadeel te zijn, anders te zijn, niet goed genoeg te zijn. In de ogen van deze doelgroep hebben hulpverleners en andere volwassenen hun recht op autoriteit 'verspeeld'. Geleidelijk ontwikkelt de jongere een masker waarmee hij zijn werkelijke emoties – zich onbegrepen voelen door afwijzing en uitsluiting – probeert te verhullen. Het afgewezen en 'onhandelbare' kind wil zich voordoen als een autonome en 'onaantastbare' jongere, iemand die schijt heeft aan alles en iedereen. Inmiddels is Willem vijf jaar cliënt bij Multi Plus Zorg. Hij heeft een vertrouwensrelatie opgebouwd met een begeleider. Hij beschouwt hem als vader en als opvoeder. Nog steeds gaat de ontwikkeling van Willem gepaard met ups en downs, maar in de afgelopen jaren zijn er geen agressie gerelateerde incidenten meer geweest. Bovendien krijgt hij zijn woede steeds beter onder controle. Willem heeft de gedragswetenschapper van Multi Plus Zorg zelf gevraagd om behandeling en gaat trouw naar alle afspraken. Hij kan steeds beter praten over zijn emoties en laat deze ook meer toe. Daarnaast wordt steeds duidelijker dat Willem eigenlijk veel in zijn mars heeft. Willem is leergierig en enthousiast. Terugkijkend kan hij om bepaalde incidenten lachen. 'Fuck it, toen was ik jong,' zegt hij dan. Ook heeft hij duidelijke spijtgevoelens over andere incidenten.

Drie kenmerken

Uit het verhaal van Willem zijn drie belangrijke kenmerken te halen, die gelden voor elk contact tussen hulpverlener en cliënt, en die zelfs cruciaal zijn als die cliënt een licht verstandelijke beperking heeft.

In de eerste plaats wordt het informele gezag van de medewerkers zichtbaar. Hun gezag komt voort uit hun eigen verleden en maakt dat zij op persoonlijke titel uitstekend de zeer moeilijke doelgroep kunnen begeleiden. Ook kunnen deze begeleiders zich goed verhouden tot het problematische sociale milieu waaruit de jongeren komen.

Een tweede kenmerk is het belang van het sociale netwerk van mensen. Families, scholen, werkgevers, ondernemers, woningcorporaties en professionals blijken in staat veel krachten te organiseren om adequaat om te gaan met uitdagingen, problemen en terugvalrisico's.

Ten derde maakt de casus duidelijk dat werkzame persoonskenmerken als doorzettingsvermogen, betrokkenheid, flexibiliteit, kennis en kunde van de werknemers zeer persoonsgeboden zijn. Het maakt dus wezenlijk verschil wie er werkt! Naast professionele ondersteuning (zorg en hulp) ervaren de jongeren dat deze begeleiders het écht menen en het beste voor hen willen, ook als ze streng en repressief optreden. De cliënten voelen zich hierdoor geen nummer of dossier, maar een volwaardig mens (ondanks beperkingen, problemen en een crimineel verleden) dat wordt gezien, gewaardeerd en van betekenis is.

Onethisch, onjuist, onterecht

Niet alle jongeren zullen succesvol zijn, sommigen zullen af en toe (of zelfs vaker) recidiveren. Als behandelaar en behandelende instelling moet je omgaan met tegenslagen, mislukte pogingen en terugval van cliënten, tegenwerking door regelgeving en een gebrekkige samenwerking met partnerorganisaties.

Vooraf die regelgeving werkt remmend op flexibiliteit en blokkeert toegang tot de middelen die nodig zijn om een sterke positie op te bouwen in het werkveld; om als gesubsidieerde organisatie voort te kunnen bestaan, moeten instellingen hun cliëntresultaten kunnen weergeven in fraaie cijfers, grafieken en vooral in geld.

Dit leidt tot het laatste punt: het is belangrijk een stevig onderbouwde kosten-batenanalyse op te zetten die duidelijk maakt wat de samenleving opschiet met de (intensieve) begeleiding. De kosten moeten worden afgezet tegen de periode dat deze jongeren worden begeleid en aanzienlijk minder feiten plegen of geheel niet recidiveren, en dus ook tegen de kosten die dat scheelt.

Problematische, onaangepaste jongeren afschrijven als hopeloos en onbehandelbaar is onethisch, onjuist en onterecht. Met de juiste mensen, voldoende middelen, volharding en vakmanschap kan veel worden bereikt. Want ieder mens wil gehoord, gezien en gewaardeerd worden.

Jan Dirk de Jong is lector Aanpak Jeugdcriminaliteit aan Hogeschool Leiden. Merel Smit is psycholoog bij Multi Plus Zorg.